

Regeringskansliet
(Justitiedepartementet)
103 33 Stockholm

Remiss: Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (SOU 2018:69)

Juridiska fakultetsnämnden ser som centralt att frågor som rör kriminaliseringar av ageranden mot barn i en familjemiljö och andra lagstiftningsåtgärder som tar sikte på att skydda barn utreds mot bakgrund av särskilt två principiellt viktiga aspekter. Den ena aspekten är frågan om hur barns rätt att vara delaktiga i beslut som rör deras personliga angelägenheter förhåller sig till vårdnadshavarens beslutanderätt. Barns beslutsmognad och rätt att å ena sidan skyddas från att exempelvis behöva fatta beslut av ingripande betydelse, men å den andra sidan ges möjlighet att vara delaktiga, och i viss mån även självständigt besluta, i frågor som rör dem själva, är komplexa områden både juridiskt och i förhållande till andra kunskapsområden. Den andra aspekten av central betydelse för lagstiftning som rör barn är Sveriges åtaganden enligt barnkonventionen som kräver att alla barn som befinner sig landet, oavsett hemvist eller medborgarskap, har de rättigheter som framkommer av konventionen.

Utredningens uppdrag i aktuellt betänkande¹ var att utvärdera tillämpningen av straffbestämmelserna om äktenskapstvång och vilseledande till tvångsäktenskapsresa, undersöka i vilken utsträckning hedersmotiv beaktas av polis, åklagare och domstolar, ta ställning till om det bör införas en särskild straffskärpningsgrund och, oavsett ställningstagande i sak, lämna förslag på hur en sådan bör vara utformad, följa det pågående utvecklingsarbetet hos Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten samt bedöma om det behöver vidtas ytterligare åtgärder för att öka förutsättningarna för lagföring för brotten äktenskapstvång och vilseledande till tvångsäktenskapsresa. Utredaren skulle även undersöka hur samverkan mellan berörda myndigheter fungerar och lämna förslag till nödvändiga författningsändringar.² Genom tilläggsdirektiv preciserades utredarens uppdrag.³ Uppdraget beskrevs som att utredaren skulle analysera och ta ställning till möjligheterna att införa mer effektiva verktyg för att förebygga och

¹ Utredningen lämnade i december 2017 ett delbetänkande med förslag till hur möjligheterna att erkänna utländska barnäktenskap ytterligare bör begränsas (SOU 2017:96).

² Utredningens direktiv, se utredningen s. 53 f.

³ Utredningen bil. 2.

förhindra att personer med anknytning till Sverige tvingas ingå äktenskap eller könsstympas utomlands, analysera och ta ställning till hur samverkan mellan olika myndigheter i ärenden om tvångsäktenskap med internationella inslag och om könsstympning kan utvecklas och arbetsmetodikerna förbättras samt lämna nödvändiga författningsförslag eller andra åtgärder.

Utredningens utgångspunkter var att den svenska rättsordningen inte godtar tvångsäktenskap och inte heller barnäktenskap. Könsstympning av flickor och kvinnor är dessutom förbjudet enligt särskild lagstiftning. Utredningen framför att en viktig del i arbetet mot barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning är att det finns en effektiv och ändamålsenlig lagstiftning. Utredningen ser tvångsäktenskap, barnäktenskap och könsstympning som en del av det hedersrelaterade förtrycket. Fakultetsnämnden delar utredningens utgångspunkter och ser positivt på förslag som stärker utsatta grupper och då särskilt barns rätt till skydd. Det som benämns som hedersrelaterat våld och förtryck är ett komplext kunskapsområde. Fakultetsnämnden ser emellertid arbetet med att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck som en angelägen fråga, både i myndighetsarbetet och i samhället i stort. Detta inte minst utifrån alla barns rätt till skydd från våld, skadliga sedvänjor och rätt till delaktighet, oavsett i vilken kontext detta förekommer. Fakultetsnämnden vill emellertid framföra att när det gäller lagstiftning som riskerar att leda till stigmatisering av vissa grupper bör en särskild restriktivitet råda. Fakultetsnämnden tillstyrker vissa av de förslag som framförs i utredningen och avstyrker andra. Fakultetsnämndens synpunkter redovisas i det följande.

Del I: Införandet av en särreglering avseende barnäktenskapsbrott

Utgångspunkten i den svenska äktenskapsrätten är att barn under 18 år inte har nått den mognad som krävs för att kunna ta ställning till de konsekvenser som ett äktenskap innebär. Sedan 2014 års lagändring avseende dispensmöjligheter finns det inte längre någon möjlighet att ingå äktenskap före 18 års ålder. Det finns därmed inte heller någon möjlighet för barnets vårdnadshavare att medverka till att barnet ingår äktenskap enligt den svenska rättsordningen. Synen på barn i den svenska rättsordningen i stort, är i viss mån splittrad. I vissa hänseenden ses barn som kompetenta, som bärare av rättigheter och som experter på sin egen verklighet. I andra hänseenden ses barn som främst skyddsbehövande och som föremål för omgivningens omsorg och vägledning. När det gäller barns relationer, och då särskilt relationer av sexuell karaktär, har det svenska rättssystemet länge haft en restriktiv hållning till barns rätt till självbestämmande. Barn under 15 år anses inte kunna förfoga över sin egen sexualitet och upp till 18 år betraktas individen som skyddsvärd i detta hänseende.

Mot denna bakgrund vill fakultetsnämnden särskilt lyfta fram vissa aspekter som talar för behovet av en särreglering avseende barnäktenskap, särskilt avseende åldersgruppen barn yngre än 15 år. Den nuvarande lagstiftningen om äktenskapstvång ger utrymme för att ett barn indirekt kan samtycka med ansvarsbefriande verkan, i straffrättsligt hänseende, till ett äktenskap, även om barnet är under 15 år. Ytterligare en brist, som i generellt hänseende är ett grundläggande krav i det straffrättsliga regelverket, men som när det gäller barn kan leda till problematiska konsekvenser, är att det från gärningspersonens sida krävs uppsåt till att barnet antingen har tvingats ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller att barnets utsatta belägenhet har utnyttjats. Om det inte går att bevisa att personen visste att barnet inte ville ingå äktenskap är således inte

kravet på uppsåt uppfyllt. I flera fall har just dessa bevissvårigheter lett till att det inte bedöms föreligga ett äktenskapstvång. Det kan inte betraktas som givet att det kriminaliserade området ska utökas för att komma tillrätta med processuella utmaningar.

Även om det enligt gällande reglering avseende utnyttjandet av ett barns utsatta belägenhet kan vägas in även lindrigare påtryckningar så kan det förekomma påtryckningar som inte är straffbara men som kan leda till att ett barn gifter sig mot sin vilja. Kraven på otillbörliga medel leder även till att det snarast är med vilka medel ett äktenskap ingås än att ett barn befinner sig i ett äktenskap som är det centrala. Fakultetsnämnden delar utredningens utgångspunkt att barnäktenskap ska motverkas och vill särskilt framhålla att även om barns rätt till delaktighet innebär att barn i takt med stigande ålder och mognad i ökad utsträckning ska få vara med och påverka beslut som fattas om dem, är det ytterst centralt att barn hindras från att inträda i vuxenlivet för tidigt. En kriminalisering av barnäktenskap bör således innebära, men är inte begränsad till, en intresseavvägning mellan barnets rätt till delaktighet och barnets rätt till skydd mot bl.a. skadliga sedvänjor. Även om ett samboförhållande eller ett liknande arrangemang kan innebära att aspekter av vuxenlivet kan omfatta även barn, är de rättsverkningar som följer av ett äktenskap av mer ingripande betydelse än andra arrangemang.

Utredningens förslag om särkriminalisering innebär dels att möjligheten att begå brott genom användandet av otillbörliga medel kvarstår, men att den kriminaliserade gärningen i dessa fall ska utgöra det nya brottet barnäktenskap, dels att det inte längre ska krävas att de ageranden som har lett fram till att ett barn har ingått ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse utgörs av otillbörliga medel. Istället ska även gärningar där någon förmår eller tillåter att ett barn ingår äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse omfattas. Fakultetsnämnden tillstyrker att kravet på otillbörliga medel tas bort när det gäller barn, men vill framföra vissa synpunkter på den valda utformningen.

När det gäller begreppet *förmår* anges i utredningen att ett sådant rekvisit träffar alla som utövar påtryckningar, oavsett relation till barnet.⁴ Av utredningen framgår att redan mycket subtila påtryckningar eller att äktenskapet initieras av någon annan än barnet omfattas. Även den som på annat sätt verkar för att äktenskapet kommer till stånd eller som ingår äktenskap med barnet omfattas. Det anges emellertid inte hur detta krav förhåller sig till barnets ålder och mognad. Ett förtydligande kan krävas avseende kravet på gärningens innehåll och dess relation till barnets ålder och mognad.

Gällande begreppet *tillåter*, kan det noteras, att det enligt utredningen endast ska vara den som utövar ett bestämmande inflytande över barnet, dvs. vårdnadshavaren eller någon som trätt i dennes ställe, som omfattas av personkretsen. Det framgår inte av ordalydelsen i lagtexten vem som ingår i respektive personkrets. Av förutsebarhetsskäl bör det övervägas om distinktionen mellan vilka som kan anses *förmå* ett barn och vilka som kan *tillåta* ett barn att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse bör framgå av bestämmelsen. Det bör åtminstone framgå att det görs en skillnad mellan dessa två personkretsar.

Fakultetsnämnden vill även lyfta frågan hur det i tillämpningen ska avgöras vilka som har trätt i vårdnadshavarens ställe. I vissa fall torde situationen vara tydlig, men i andra,

⁴ Utredningen s. 124.

exempelvis när vårdnadsansvaret tillfälligt delegeras till annan, torde det vara svårare att avgöra. I författningskommentaren anges att ledning kan tas från bestämmelsen i BrB 6 kap. 4 § där personkretsen beskrivs som ”avkomling till gärningsmannen eller står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen, eller för vars vård eller tillsyn gärningsmannen ska svara på grund av en myndighets beslut”. Fakultetsnämnden vill betona vikten av att familjehemsföräldrar omfattas av bestämmelsen om äktenskapstvång, vilket de också torde göra enligt BrB 6 kap. 4 §. Även om medvetenheten om att barn som lever med hedersnormer bör behandlas med särskild hänsyn vid en placering utanför hemmet kan anhörigprincipen (SoL 6 kap. 5 §), vilken är en central princip i socialtjänstens arbete med barn som placeras, göra att barn, vid exempelvis ett omhändertagande enligt LVU, placeras hos släktingar. Detta kan i sin tur innebära att risken för att barnet utsätts för tidiga äktenskap kvarstår även vid en placering vars syfte varit att skydda barnet från detta.

I utredningen beskrivs att begreppet *tillåter* tar sikte på aktiva handlingar, exempelvis genom att en vårdnadshavare framför sin tillåtelse till äktenskapet till den som ska genomföra äktenskapet eller att en överenskommelse om brudgåva träffas. Även vårdnadshavarens deltagande i en vigsel omfattas. Ren passivitet ska emellertid inte omfattas. Kännedom om att en vigsel ska äga rum omfattas inte heller. Frågan är hur det blir i praktiken och i förhållande till lagstiftningens syfte: Att ge ett medel för exempelvis vårdnadshavare att stå emot påtryckningar. Effekten kan bli att en vårdnadshavare hävdar att det var andra personer som stod för planeringen och att denne visste men inte agerade. Det framstår som det, i en tillämpningssituation, kan vara svårt att dra en tydlig gräns mellan aktiva handlingar (exempelvis deltagande i vigsel) och ren passivitet. Även om det behöver finnas en nedersta gräns för vad som bör omfattas av en kriminalisering är frågan om vad som egentligen ska skyddas genom bestämmelsen central. En annan aspekt i sammanhanget är hur regleringen ska förhålla sig till garantansvaret. Det anges i författningskommentaren att det skulle vara alltför långtgående med en kriminalisering som ålägger vårdnadshavaren ett ansvar för att avvärja ett barnäktenskap som han eller hon känner till. Det framstår emellertid inte som givet att ett garantaansvar kan skrivas bort i förarbetena.

Det som enligt utredningen kommer att falla utanför kriminaliseringen är frivilliga äktenskap eller äktenskapsliknande förbindelser, som ingås utan påverkan av annan och där inte heller vårdnadshavarna har vidtagit någon åtgärd som är att bedöma som ett tillåtande av äktenskapet.

Fakultetsnämnden har inget erinra mot att bestämmelserna i BrB 4 kap. 4 c och 4 d §§ uttryckligen görs subsidiära till bestämmelsen om människohandel, ej heller mot oaktsamhetskravet rörande barnets ålder i BrB 4 kap. 4 c §. Förslagen framstår i denna del som välavvägda. Fakultetsnämnden noterar dock att konsekvensen av utredningens förslag innebär att även stämpling till barnäktenskap kommer att omfattas av det kriminaliserade området. Fakultetsnämnden vill framföra att särskilt i de fall när det handlar om stämpling till *förmå* någon att ingå äktenskap kan straffansvaret riskera att bli tämligen långtgående och träffa även situationer som inte nödvändigtvis bör betraktas som klandervärda.

Del II: Införandet av en särskild straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv

Utredningen föreslår införande av en särskild straffskärpningsgrund, att adderas till befintlig katalog av försvårande omständigheter i BrB 29:2 och med följande lydelse:

”Som försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet ska, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, särskilt beaktas

.....

9. om ett motiv för brottet varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder.”

De skäl som enligt utredningen talar för att en sådan särskild straffskärpningsgrund bör införas är att hedersrelaterat våld och förtryck är ett allvarligt samhällsproblem, att de enskilda offren ofta är svårt drabbade, och att införandet skulle bli ett led i att stärka skyddet för grundläggande fri- och rättigheter samt innebära att det inte råder något tvivel om att hedersmotivet är försvårande. Ett införande skulle vidare leda till att hedersmotivet på ett tydligare sätt uppmärksammades i brottsutredningen och innebära en tydlig markering av att samhället tar avstånd från sådan brottslighet.

Fakultetsnämnden avstyrker utredningens förslag – i dessa delar – i dess helhet.

Fakultetsnämnden delar (givetvis) utredningens uppfattning att hedersrelaterat våld och förtryck är ett allvarligt samhällsproblem. En annan fråga är hur detta problem bör hanteras och motarbetas, och – när det handlar om införande av straffrättslig reglering, vilket är vad som här föreslås av utredningen – vilka motstående hänsyn som bör beaktas, och vilken vikt som bör ges hänsyn som pekar i riktning för respektive mot en föreslagen reglering.

De mest framträdande skälen till att utredningens förslag inte bör genomföras är enligt fakultetsnämnden två: (1), generellt, vad som må kallas systemhänsyn, på så sätt att katalogen i BrB 29:2 bör hanteras på ett (avsevärt) mer övergripande och övertänt sätt än vad utredningens förslag ger uttryck för; och (2), specifikt, de framträdande tillämpningssvårigheter som den föreslagna regleringen skulle medföra.

Vad gäller (1), mer generella överväganden, vill fakultetsnämnden bara rekapitulera vad den i tidigare remissvar uttalat i relation till Ds 2018:29 (liksom i relation till därpå följande lagrådsremiss), där det föreslås ett slags motsvarande införande av en ny punkt i BrB 29:2 rörande brott mot förtroendevalda. I teorin innebär inte det faktum att något lyfts fram i exempelvis BrB 29:2 att något annat lyfts bort; det som inte lyfts fram i BrB 29:2 kan ändå i princip ges rum för beaktande enligt grundstadgandet i BrB 29:1. I praktiken får dock sådant som lyfts fram i en punkt i BrB 29:2 en uppmärksamhet som innebär att annat och besläktat ges relativt sett mindre uppmärksamhet. Bland annat detta innebär att man behöver tänka ordentligt, och mer övergripande, när frågan är huruvida viss ny punkt skall läggas till i paragrafen; det är viktigt att vad som då lyfts fram är övertänt och rimligt generellt avfattat, och att det inte framstår som – och blir – mer kasuistiskt, lapptäckesartat, än vad regleringen borde vara. Det senare var fallet med förslaget rörande förtroendevalda, och det är fallet även här (till saken hör då också, att den företeelse som föreliggande utredning vill träffa redan – om beskrivningarna som samma utredning ger av det ”hedersrelaterade” skall accepteras – aktiverar ett relativt

stort antal av de redan existerande punkterna i BrB 29:2). Detta adresseras inte tillräckligt i betänkandet.

Vad gäller (2), specifikt rörande försöken att nagla fast det ”hedersrelaterade” i en form som kan förväntas bli operationaliserbar, fungerande, den dag som regleringen faktiskt skall tillämpas, är det fakultetsnämndens uppfattning att något sådant inte är möjligt, och detta är fallet oavsett hur stark den politiska viljan må vara att ”sända signaler” och annat.

Det har idag tyvärr, i vart fall i straffrättsliga sammanhang, blivit successivt vanligare att från politiskt håll arbetet med viss lagstiftningsprodukt så att säga anses avslutat, fullbordat, om det politiska, genom lagtext och förarbeten, fått markera avstånd till viss företeelse e d. Fakultetsnämnden kan inte dela ett sådant betraktelsesätt: om väl viss lagstiftningsprodukt faktiskt når dithän att den träder i kraft så kommer den också att behöva tillämpas, och detta kommer att behöva ske i konkreta fall, med konkreta omständigheter och konkreta individer.

I sådant hänseende skulle den av utredningen föreslagna regleringen ge utomordentligt stora tillämpningssvårigheter. Fakultetsnämnden vill därför mana till besinning, påminna om att mycket av det som menas känneteckna det ”hedersrelaterade” passar in under ganska många av de redan existerande punkterna i BrB 29:2, och igen understryka att det faktum att viss företeelse ses som icke önskvärd (och som något vilket generellt måste motarbetas) inte automatiskt innebär (och inte automatiskt får innebära) att denna företeelse också skall namnges, synliggöras, med en egen etikett i den straffrättsliga regleringen på det sätt som utredningen föreslår. Den av utredningen föreslagna lagtexten skulle innebära att ett stort och vagt ansvar läggs på tillämparna när det gäller avgörandet av vad som utgör det försvårande enligt punkten. Den gäve dessutom markerade risker för godtycke i bedömningen och stigmatisering av grupper på ett överinklusivt sätt. Ingenting av vad som anförs i allmänmotivering eller författningskommentarer kan avhjälpa detta.

Utöver de huvudsakliga skäl som hittills förts fram (d v s (1) och (2) ovan) kan här slutligen tilläggas att den fördel som, i den bästa av världar, kan nås om (den föreslagna bestämmelsen skulle införas och leda till att) hedersmotivet framgent skulle uppmärksammas i brottsutredningen på ett tydligare sätt, denna fördel förutsätter att företeelsens existens på något godtagbart sätt kan säkerställas i det enskilda fallet. Problemet är att varken domstols hantering av ett mål, eller den brottsutredning som föregår domstolshanteringen, annat än undantagsvis försiggår i denna bästa av världar: den risk för godtycke och stigmatisering som finns vid domstolens hantering av ett visst konkret mål (se ovan), den existerar också under den föregående brottsutredningen. Detta innebär att de potentiella fördelar som ett tidigt uppmärksammande skulle kunna ge ackompanjeras av motsatta potentiella nackdelar.

Del III: Införandet av en bestämmelse om utreseförbud i LVU m.m.

I syfte att förebygga och på ett effektivare sätt kunna motverka barnåktenskap, tvångsåktenskap och könsstympning utomlands föreslår utredningen att det ska införas en möjlighet att utfärda ett utreseförbud i LVU samt att passlagens regler till följd av detta ändras. Det föreslås även att utreseförbudet ska vara straffsanktionerat. Fakultetsnämnden delar utredningens utgångspunkter att det förebyggande arbetet rörande barns rätt till skydd är centralt.

Fakultetsnämnden tillstyrker regler som innebär att andra ingripanden än tvångsomhändertaganden kan övervägas i första hand. I utredningens överväganden beskrivs att mycket talar för att ett utreseförbud bör kunna meddelas även om barnet inte motsätter sig att resa utomlands.⁵ Fakultetsnämnden delar utredningens ställningstagande att ett utreseförbud inte behöver strida barnets grundläggande fri- och rättigheter. Fakultetsnämnden vill dock framhålla att det kan finnas utmaningar med att meddela ett utreseförbud, vilket omfattar alla tänkbara resor som ett barn kan företa, mot ett äldre barns vilja. Barnets beslutsbefogenhet är i det socialrättsliga regelverket stark när barnet har fyllt 15 år. Det ska inte enligt utredningen finnas möjlighet att meddela tillfälliga undantag från utreseförbudet. Beslut om utreseförbud bör fattas med restriktivitet med tanke på barnets rätt till delaktighet. I utredningen beskrivs att helt självständiga resor som sker på barnets initiativ inte ska omfattas,⁶ utan det som avses är resor där någon för ut barnet eller på annat sätt aktivt verkar för en sådan resa. Bestämmelsen är även tillämplig i de fall barnet medverkar till resan. Det framförs även i författningskommentaren att resor som företas av två unga på egen hand i syfte att gifta sig inte ska omfattas, men resor där en vuxen person har för avsikt att resa med en underårig ska omfattas. Även om syftet med lagstiftningen inte är att inskränka möjligheten för barnet att företa resor på eget initiativ, torde effekten ändå kunna bli att även resor som barnet vill företa kan komma att omfattas. Särskilt i de fall en passpär införs. Det framstår således som att lagstiftningens ändamål inte är helt tydligt; vad är det egentligen barnets ska skyddas ifrån? Mer om detta under ”övrigt”.

Juridiska fakultetsnämnden tillstyrker åtgärder som innebär att det finns utrymme för individuella bedömningar i frågor som rör barn. Individuella bedömningar utifrån det enskilda barnets situation är utgångspunkten vid en bedömning av barnets bästa. I ljuset av detta bör således barnets perspektiv, åsikter och vilja vara av betydelse vid utfärdandet av ett reseförbud. I synnerhet i de fall barnet är äldre än 15 år.

Enligt utredningen kan ett beslut om utreseförbud fattas av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden och ett tillfälligt utreseförbud kan i brådskande fall fattas av socialnämnden utan att det finns ett beslut om tvångsomhändertagande. Föreligger ett tvångsomhändertagande finns redan möjligheten för socialnämnden att begränsa barnet möjligheter att resa. Även om det kan finnas situationer där omhändertagna barn riskerar att föras utomlands torde regleringen således få störst praktisk betydelse när barnet inte är tvångsomhändertaget enligt LVU. Fakultetsnämnden vill betona beslutets ingripande karaktär, särskilt i de fall det inte finns ett tvångsomhändertagande enligt LVU i grunden. Dvs. i fall där det inte finns ett sådant tydligt skyddsbehov.

Enligt utredningen ska ett utreseförbud kunna meddelas redan när det finns en *risk* för att barnet förs utomlands (till skillnad mot en påtaglig risk som är den risknivå som i normalfallet krävs enligt LVU).⁷ Formuleringen ger vid handen att det rör sig om en lägre risknivå än den som krävs för ett omhändertagande enligt LVU. Eftersom graden av risk har stor betydelse för bestämmelsens tillämpningsområde bör lagstiftaren vara tydlig i detta avseende. Syftet med bestämmelsen anges vara att fånga situationer som inte faller

⁵ Utredningen s. 180.

⁶ Utredningen s. 189.

⁷ Utredningen s. 187.

in under LVU, där det helt enkelt inte anses föreligga en påtaglig risk för att barnets hälsa och utveckling skadas. Eftersom det handlar om utreseförbud i syfte att skydda barn från äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympning torde många av de situationer som aktualiseras ligga i gränslandet till situationer som täcks av bestämmelserna i 1 och 2 §§ LVU, dvs. att det föreligger en påtaglig risk för att barnets hälsa och utveckling skadas. Fakultetsnämnden vill härvid framföra två farhågor. Dels finns det en risk för att den situation som ska utredas och prövas enligt 1 och 2 §§ LVU istället hanteras som en fråga om utreseförbud, med risk för att eventuella övriga omsorgsbrister inte utreds till fullo. Dels finns det en risk för att den relativt sett låga risknivån ”risk” kan öppna upp för att bestämmelsen kan komma att tillämpas på ett sätt som mer kan uppfattas som uppfostrande än reellt skyddande, dvs. i situationer där allt för svaga indikatorer kommer att uppfattas som tillräckliga för att uppnå beviskravet risk. Fakultetsnämnden vill därför framföra vikten av att relationen mellan bestämmelsen om utreseförbud och förutsättningarna för vård enligt 1 och 2 §§ (samt därigenom 6 § LVU) behöver vara tydligt. Detsamma gäller vad som avses med beviskravet risk. Vilket krav på konkretion krävs exempelvis och hur förhåller det sig till risknivån påtaglig risk?

Enligt utredningen ska en överträdelse av ett utreseförbud förenas med straffrättsligt ansvar. Fakultetsnämnden vill framhålla att det i generellt hänseende inte finns en tydlig relation mellan straffrätten och LVU. Vissa kopplingar mellan de olika regelverken finns, främst genom bestämmelsen om egenmäktighet med barn⁸ (vilket kan begås även mot barn som är omhändertagna enligt LVU) och sanktionen vid överträdelse av ett flyttningsförbud enligt LVU. Ett givet samspel mellan den framåtblickande skyddslagstiftningen som finns i det socialrättsliga regelverket och det repressiva straffrättsliga regelverket finns emellertid inte. Genom införandet av en straffsanktion som tar sikte på överträdelser av ett utreseförbud införs ytterligare en kriminalisering förfältnivå. Fakultetsnämnden vill ställa frågan om avsikten är att den nya kriminaliseringen på något sätt ska fylla de luckor som lämnas i bestämmelsen om vilseledande till tvångsäktenskapsresa?

Ytterligare en aspekt som fakultetsnämnden vill föra fram är de utmaningar som kan finnas med att föra in straffrättens repressiva karaktär i en framåtblickande skyddslagstiftning. Fakultetsnämnden vill framhålla sin restriktiva inställning till straffsanktioner rörande ageranden i strid mot en skyddslagstiftning. Bör ageranden som innebär att en skyddsaspekt överträds, särskilt när det inte finns ett sådant skyddsbehov att det krävs ett LVU, verkligen kriminaliseras? Enligt utredningen är det nödvändigt att det finns en straffsanktion för att utreseförbudet ska ha en tillräckligt preventiv effekt. Fakultetsnämnden vill framföra frågan om sannolikheten att en förälder avstår från gärningen genom straffhotet överväger skälen mot en kriminalisering? Straffhot vid ageranden i strid mot ett beslut inom ramen för det socialrättsliga regelverket är inte den systematik som är framträdande i skyddslagstiftningen. Visserligen kan vissa situationer som utgör skäl för ett omhändertagande enligt LVU också utgöra kriminaliserade gärningar, men det finns ingen given koppling mellan LVU och straffrätten. Den preventiva effekten är inte det centrala i en skyddslagstiftning.

⁸ Lagförslaget kan få betydelse även i de fall ett omhändertagande har meddelats eftersom ett annat beslut om förbud att resa som meddelas inom ramen för socialnämndens vanliga befogenheter inte är straffbelagt annat än genom brottet egenmäktighet med barn.

Åtgärder rörande samverkan mellan myndigheter

I utredningen framkommer att viktiga steg redan har tagits för att förbättra samverkan mellan berörda myndigheter när det gäller hedersrelaterat våld och förtryck. Det framförs även att det finns områden inom vilka det finns ett behov av förbättrad myndighetssamverkan. Det handlar enligt utredningen om skolan samt hälso- och sjukvården.⁹ Utredningen föreslår därför att Skolverket och Socialstyrelsen inom ramen för sitt pågående arbete ska beakta behovet av tydliga samverkansrutiner avseende bl.a., risken för att elever och vård sökande m.fl. förs utomlands för att ingå äktenskap eller könsstympas. I utredningen framförs att det framstår som uppenbart att en lyckad insats för att hjälpa en utsatt person regelmässigt kräver en väl fungerande samverkan mellan olika aktörer. När det gäller hedersrelaterat våld och förtryck kan skolans samverkan vara av avgörande betydelse för det enskilda stödarbetet. Även hälso- och sjukvården spelar en central roll.¹⁰ Utredningen noterar att arbete med kunskapsstöd och handlingsplaner på området pågår och anför att det är viktigt att Socialstyrelsen och Skolverket inom ramen för sitt pågående arbete beaktar att det kan finnas behov av tydliga rutiner som tar sikte på i vilka situationer det kan finnas anledning att kontakta socialtjänsten eller polisen samt hur samverkan i övrigt kan ske med andra myndigheter.¹¹

Fakultetsnämnden vill framhålla det centrala i myndighetssamverkan i frågor som rör barn och unga. Socialtjänsten är den centrala aktören när det gäller barns rätt till stöd och skydd och vad som kommer till socialtjänstens kännedom via andra myndigheter kan således vara av stor betydelse för vilka insatser som beslutas i förhållande till det enskilda barnet. En svårighet när det gäller myndighetssamverkan i frågor som rör barn i utsatta situationer är emellertid att det ofta saknas samtycke från barnets vårdnadshavare, och möjligen även barnet, till att sekretessen mellan myndigheterna hävs. Detta gäller inte minst i kontexter som bygger på ett slutet familjesystem.

När det gäller barn som far illa eller riskerar att fara illa finns det en särskild skyldighet för myndigheter såsom skolan, förskolan, socialtjänsten, polisen och hälso- och sjukvården att samverka. Målsättningen att stärka samverkan mellan berörda myndigheter när det gäller barn och unga finns inom närliggande problemområden. En form av myndighetssamverkan är s.k. barnahus, en modell för samverkan mellan polis, åklagare, socialtjänst samt hälso- och sjukvård kring barn misstänkt utsatta för brott, samt s.k. sociala insatsgrupper, en arbetsmetod för samverkan mellan socialtjänst, skola och polis för att hjälpa unga att sluta begå brott eller att bryta ett annat socialt nedbrytande beteende. Båda dessa samverkansformer ställs inför utmaningar vad gäller möjligheten att mellan de berörda myndighetsaktörerna utbyta information i ett enskilt ärende. Detta har uppmärksamats särskilt i utvärderingar av verksamheten i barnahus. När det gäller de sociala insatsgrupperna involveras den underåriges vårdnadshavare i samverkan och sekretessen hävs genom samtycke från både vårdnadshavare och den unge. Samma lösning, att vårdnadshavaren och den underåriga samtycker till att sekretessen mellan myndigheten hävs är oftast inte möjlig, när samverkan rör barn och unga som utsätts för eller upplever våld i nära relationer.

⁹ Utredningen s. 19 f och 250 f.

¹⁰ Utredningen s. 232 ff.

¹¹ Utredningen s. 234.

Ytterligare en svårighet när det gäller myndighetssamverkan är frågan om uppföljning och utvärdering. Förutsättningarna att dokumentera samverkan i syfte att utvärdera och följa upp den samverkande verksamheten och effekterna av denna kan vara begränsade. Respektive myndighets åtgärd eller insats dokumenteras enligt de regler som gäller för den aktuella myndigheten. Möjligheten för ett dokumentationssystem som följer den enskildes väg hos de samverkande myndigheterna kan vara begränsad i såväl organisatoriskt som rättsligt hänseende.

Juridiska fakultetsnämnden vill därför lyfta fram vikten att lagstiftningen möjliggör både utvecklande och realiserande av hållbara samverkansmodeller. En sådan åtgärd bidrar till större enhetlighet vad gäller barns rättigheter i den nationella lagstiftningen på det aktuella området.

Övrigt

Fakultetsnämnden vill framföra några övriga synpunkter och noteringar rörande utredningens förslag. En aspekt som bör beaktas i arbetet med att skydda barn är relationen mellan ageranden som begås inom en hederskontext och de som begås med ett hedersmotiv. Vad ska barn egentligen skyddas ifrån? Ytterligare en aspekt är att den svåraste situationen för barn och unga inte nödvändigtvis utgörs av de situationer där det finns ett brott (varken enligt gällande eller föreslagna lagstiftning). När det gäller barns rätt till skydd är det av vikt att se till barnets hela situation.

Fakultetsnämnden vill även ställa frågan om det genom den nya regleringen i princip per automatik ska anses föreligga försvårande omständigheter om det handlar om exempelvis ett barnäktenskap eller könsstympning. Fakultetsnämnden ställer frågan, mot bakgrund av utredningens utgångspunkt att det finns ett samband mellan dessa företeelser och hedersrelaterat våld och förtryck. Med den försvårande omständighetens vaga utformning finns det en risk att det i tillämpningen genomgående kommer att finnas en koppling mellan dessa företeelser. Är denna eventuella konsekvens avsedd och önskvärd?

Ytterligare en aspekt som fakultetsnämnden vill föra fram är att det finns utmaningar med att lagstifta på ett sätt som innebär att enbart vissa grupper omfattas. En sådan reglering måste vara synnerligen genomtänkt och genomföras med försiktighet. I sammanhanget framstår det som tydligt att det är äktenskap som ingås i en viss kontext som det tas sikte på. Regleringen för med sig att balansgången mellan förutfattade meningar (utifrån vilken kontext barnet befinner sig) och behovet av att agera när det finns rättmätiga skäl till oro är svår.

Ännu en aspekt som fakultetsnämnden vill föra fram är att det ibland framstår som att den föreslagna lagstiftningen rörande barnäktenskap inte är helt tydlig när det gäller dess syfte. Vad är det lagstiftningen ska skydda/vad ska barn och unga skyddas ifrån? Är det centrala att skydda barn från att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse, eller hindra någons medverkan till ett sådant (vilket blir en form av "lindrigare" otillbörliga medel)? Som exempel på denna otydlighet kan ges att reseförbudet beskrivs som en tydlig skyddsåtgärd för barnet, men barnets egna äktenskapsresor ska inte förhindras. Barnet kan däremot inte samtycka med ansvarsbefriande verkan i de fall något

har tillåtit att ett barn ingår äktenskap.¹² Lagstiftningen kan således framstå som i vissa hänseende svårgreppad i syfteshänseende. Från fakultetsnämndens sida kan ett önskemål om ett förtydligande avseende lagstiftningens ändamål och tydlighet i koherenshänseende framföras. Fakultetsnämnden delar utgångspunkten att barn under 18 år ska skyddas från de konsekvenser som ett äktenskap kan innebära. Fakultetsnämnden instämmer vidare i huvudsak med utredningens ståndpunkt gällande åldersgränsen för det aktuella lagförslaget och nämnden är införstådd med att en gräns måste dras någonstans. Utmaningen när det gäller barns delaktighet är emellertid i viss mån annorlunda när det gäller barn under 15 år och när det gäller barn i de övre tonåren. Det framstår mot denna bakgrund inte som givet att barnäktenskapsbrottet bör omfatta barn upp till 18 år.

I utredningens konsekvensanalys beskrivs att förslagen bedöms få positiva effekter för barn genom att förslagen bidrar till att skydda dem från att fara illa och stärka deras rätt till självbestämmande.¹³ Även om fakultetsnämnden i vissa hänseenden delar denna analys kan det noteras att de regler som föreslår även innebär begränsningar i barnets rätt till med- och självbestämmande. Genom den särregleringen av barnäktenskap och införandet av utreseförbud minskas barnets rätt till bestämmande inflytande. Det bör särskilt noteras eftersom den åldersgrupp som enligt utredningen främst är aktuell i sammanhanget är 15–17-åringar.¹⁴ Barn i de övre tonåren tillerkänns i generell hänseende en betydande rätt till med- och självbestämmande.

Fakultetsnämnden ser säkerställandet av alla barns lika rättigheter som särskilt betydande och angeläget i frågor som rör utsatta grupper¹⁵ och i synnerhet i frågor som rör individer som befinner sig i situationer där de är särskilt beroende av samhällets skydd. Den grundfråga som fakultetsnämnden återigen vill betona är dels vad är egentligen syftet med lagen, dels vilka lagstiftningsåtgärder som bäst skyddar barn? Det bör noteras att en lagstiftning av den karaktär som föreslås i utredningen får en symbolisk betydelse. Fakultetsnämnden noterar att det i generell hänseende finns flera vägar att gå än den straffrättsliga både för att signalera att vissa ageranden inte är önskvärda och för att skydda barn. Möjligheten att införa begränsande regler finns även i exempelvis äktenskapsbalken och i föräldrabalken.

Det centrala när det gäller lagstiftning som tar sikte på att skydda barn är att se till barnets hela situation och levnadsförutsättningar och hur samhället bäst kan skydda barnet eller den unge och vilka medel som finns att tillgå för detta. Det är av vikt att utarbeta hållbara modeller som reellt skyddar barn och unga. Detta gäller särskilt när det rör barn som befinner sig i en utsatt hemmiljö.

¹² Utredningen s. 292.

¹³ Utredningen s. 274.

¹⁴ Utredningen s. 123.

¹⁵ Exempelvis behandlas sambandet mellan barnäktenskap och hedersrelaterat våld och förtryck i utredningen, se s. 49-50.

